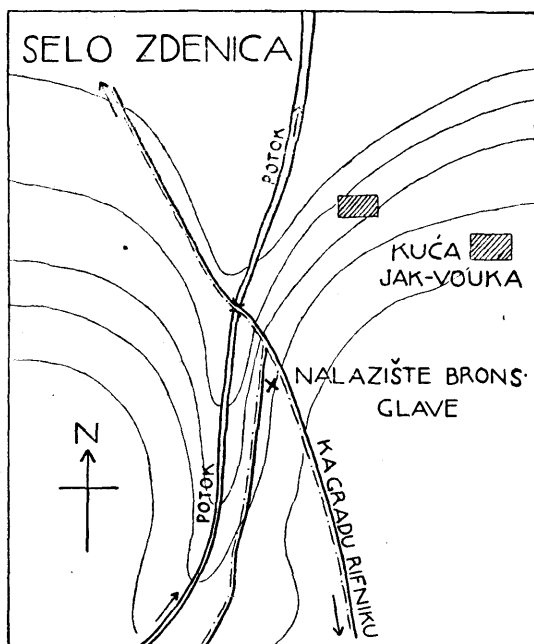

BRONSANO POPRSJE IZ OKOLICE SV. JURJA NA J.Ž.

Bronsana glava, čiju reprodukciju nam prikazuju table II, III i slike 1—5 u tekstu, nađena je godine 1921. južno od sela Zdenice, na podnožju sjevernog nekog ogranka humca Rifnik (Reichenegg), nedaleko Sv. Jurja na južnoj željeznici (pol. srez Celje), dakle na pograničnoj teritoriji rimske pokrajine Noricum prema Pannonia Superior, i baš nedaleko od one važne rimske ceste, koja je spajala Akvileju i Carnuntum preko gradova Emona i Poetovio ili Jadransko more s Dunavom; sada se nalazi u privatnom posjedu kod gosp. poglavara Herberta Kartina.¹

Poprsje je lijevano u jednom komadu, a tek naknadno bilo postavljeno na stalak, koji u nepravilnom presjeku mjeri 2.7×3 cm i sada svršava na oblik dvojnog lista. Kakav je bio nastavak ovog drška, koji izgleda silom prelomljen, ne

možemo nipošto da ustanovimo. Sačuvani njegov dio sastoji se od dviju jakih pripojenih vrpca, među kojima je umetnuto i pričvršćeno poprsje. Prednja vrpca modelirana je prilično površno kao akantovo lišće (ispod glavnoga lista vidi se još

¹ Dužnost mi je da i na ovom mjestu najtoplije blagodariam gosp. H. Kartinu na dozvoli publikacije i na svim razjašnjenjima, što mi je za ovu svrhu dao s najvećom susretljivošću.

Glavu je našao koncem aprila 1921. god. seljak Jakob Vovk kopajući blizu svoje kuće, da nadoknadi zemlju, koju mu je bio odnio od velike kiše nabujali potok. Položaj je na gornjoj kartici točno naznačen križem X. Tu je seljak naišao u maloj dubini najprije na pješčenjak u obliku otupljene, 20 cm visoke i 40 cm široke, četverokutne piramide, dalje na mnogo zarđalih čavala, te na ovo poprsje.

Skupio je i preko dvjesto komada bakrenog, ponajviše istrošenog rimskog novca, od kojih je neke bolje sačuvane preuzeo gosp. H. Kartin. Među ovim zastupan je, koliko sam vidio, Gallienus, Cohen¹ n. 225, Licinius, Cohen¹ n. 134, Valentinianus, Cohen¹ n. 43; vjerojatno da je bilo i u ostalom skupu novaca iz III. i IV. stoljeća.

U proljeću god. 1926. obnovio je J. Vovk iskopavanje na istom mjestu, te je otkrio neku vrst pločnika u pravokutnom opsegu 3×5 m i naokolo mnogo crjepina polomljena glinenog posuda, nešto gvozdernih ulomaka i pepela.

Sl. 1.

Sl. 2.

desno i lijevo po jedan nuzgredan). Visina je poprsja od tjemena do donjeg ruba akantovog lista 20 cm, njegova najveća širina između dvaju krajeva ramena 13·2 cm.

Glava se je vrlo dobro sačuvala, ima lijepu zelenu patinu na površini, samo mjestimice po koji lišaj i samo u desnom uhu nešto t. zv. divlje patine. Od udarca ili pada se je jedno i drugo uho neznatno oštetilo i kosa je sprijeda nešto ozlijeđena. Onaj koji je glavu iskopao, počeo je tamo, na pr. na desnom rubu prsiju i

To nam služi dokazom, da je bronsana glava bila do kasno doba čuvana u nekoj zgradi, i da nije bila slučajno izgubljena ili bačena.

Okolica ovog nalazišta bila je već u prehistorijsko doba naseljena; na humcima okolo sada porušenog zamka Rifnika našlo se je mnogo žara pepelnica iz halstattske periode (sr. Riedl u Mitteil. der Zentral-Kommission XXVII 1901. str. 107—108, 232 i XXVIII 1902. str. 50, 51 sa slikama 1, 2), bronsanih fibula, ogrlica i t. d. Već više u ravnici okolo sela Podgorja ima po Riedlu mnogo ostataka zidova rimskih kuća i ulomaka rimskih opeka (*tegulae*). Ovdje se je našao također mramorni sarkofag, koji je poslije propao, dok njegov poklopac još i danas služi u selu kao napojnjak; u sarkofagu se je našao i zlatni prsten. Nekoliko tih predmeta dospjelo je u Graz u zemaljski muzej Joanneum. Gosp. H. Kartin upozoruje

me na ime sela: Zdenice, koje bi također bilo dokazom da su kuće zidane od (staroga iskopanog) kamena. Po *Zahn-u*, Steirisches Ortsnamenbuch selo se u srednjem vijeku zvalo: Sydanicz, Sidenicz, Sidenicz. Zidanica zove se i danas u onim slovenskim krajevima od kamena zidana kuća ili podrum u vinogradu. Budući da u okolici našega nalazišta vinograda nema niti ih je ikada bilo, predloženo tumačenje izgleda vjerojatno. Ali odluku u toj stvari prepuštam filozozima.

Dalje mi gosp. Kartin priopćuje da su se i kod Sv. Jakoba pod Kalobjem (pet kilometara južno od sv. Jurja ob j. ž.) našli rimski novci i da je on sam iz crkve sv. Ahaca (sjeverno od pruge sv. Juraj—Grobello, otprilike pol sata od sela Zdenice) spasio neki rimski nadgrobni natpis (još neobjelodanjen, sada u mariborskom muzeju).

Sl. 3.

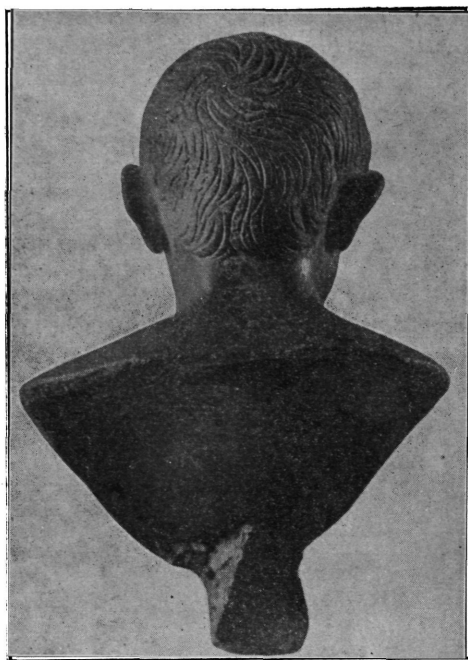

Sl. 4.

kod uha piliti, da se osvjedoči o vrsti kovine. Nada ga je prevarila; samo je šteta da je od onih pokušaja iščezla lijepa zelena patina i pokazala se žuta bronsa.

Poprsje je izvrsno saljeveno bez ikakve mane; dok su prsa poprečno 5 mm debela, dijelovi oko lica i zatiljak znatno su jači. Težina komada iznaša 2090 grama. Na vrhu opaža se i danas obris četverougona otvora (13×17 mm) za lijevanje. Bio je začepljen mjedenom pločicom razmjernje veličine, koja je malo preduboko pritisnuta; kosa je na njoj malo krupnije modelirana nego na ostaloj glavi.

Glava nam predstavlja mladića od dvadeset godina otprilike s licem jake konstrukcije. Ako ju promatramo strogo *en face*, skoro da izgleda nešto tvrdo, jer obrisana ispravnim crtama. Ali profil mu je blag i vrlo otmjen: simpatična linija ustiju, nosa i čela nastavlja se u lijepo savijenoj konturi lubanje i vrata. Epidermis je na cijeloj površini glatka: znak da ni brige ni strasti života nisu još ostavile nikakva traga. Mladić gleda preda se, regbi više mirno kao neko olimpijsko božanstvo ili u aristokratskoj otmjenosti nego li indiferentno kao apatičan čovjek bez ikakva interesa. Glava je ponešto k desnom ramenu prignuta, tako da je već ovom pozom isključena svaka simetrija. To je umjetnik namjerno učinio: ako glavu potanko analizujemo, naći ćemo i drugih asimetričnih detalja. Prsa su izrezana skoro u obliku trokuta, ali je lijeva polovica šira nego desna, što osobito pada u oko, ako posmatramo stražnju stranu (sr. sliku 5). Lijevo uho sa 30 mm visine postavljeno je malo više nego desno, koje mjeri samo 27 mm. I lijevo je oko nešto više smješteno nego desno. Niti kod nosa i niti kod ustiju ne podudara se jedna polovina potpuno s drugom, što se opaža osobito na nekim potankostima, kao na nosnom krilu, na usnama i t. d. Sve ove sitnice sačinjavaju individualni karakter našega poprsja.

Sl. 5.

Oči su potpuno otvorene; gornja je veđa urezana oštrim potezom, donja je samo plitko modelirana. Očinke bile su napose izrađene iz srebra (sačuvala se je samo ona 1. oka), ali iris nije na njoj naznačena. Za zjenicu služio je valjda dragocjeni koji kamen, koga je nestalo, dok se još dobro može vidjeti izdubak za nju na jednom i drugom oku. Obrve uzvijaju se, jednostavno glatko plazmirane, u blagom luku nad očima.

Bujna kosa, jednostavno i nerazdijeljeno češljana, pokriva glavu i spušta se svojim plastičnim, debelim, ali nejednakim resama duboko na čelo, tako da ovo izgleda malo nisko, što međutim nije. U lijepo zavojitoj liniji izlazi jedan dugački kovrčak preko sljepočice do obraza. Na zatiljku kosa je kraće ošišana, ali dopire duboko do vrata (sr. sliku 5).

Na prsima markirana je samo jamica ispod jabučice i nešto početak 1. ramena, nipošto srednja prsna linija kako je uopće sve ostalo nerazvijeno, nego samo blago uzvijeno sa glatkom površinom, na kojoj se opažaju amo i tamo

još tragovi štapića, kojim je vosak bio modeliran.

Već sami, više ili manje trokutni, dolje nešto zaobljeni oblik¹ naše biste, na kojoj je jedva još naznačen početak nadramena, upućuje nas na najranije carsko doba, upravo na prvu polovicu I. vijeka po Kr. Izrezak je samo malo širi nego onaj bronsanog poprsja iz augustove dobe u Speieru (Furtwängler, Bonner Jahrbücher XCIII T. VII) i onog u Bečkom Muzeju, koje je nedavno Bankó publicirao u Österr. Jahreshefte XXIII T. I.

Važno je da akantov list ispod biste nije prvobitno s njom lijevan, nego da je ova naknadno dobila taj držak, u koji je kao u kliješta utaknuta. U našem slučaju akantus doista ima funkciju, da drži ili nosi bistu i nipošto nije čisto dekorativni završetak biste. Budući da se dekorativna čaška ispod poprsja već nalazi na jednom poprsju iz Herkulana,¹ a na mramornim bistama također već u rano flavijsko doba (Sr. Hekler, Die Bildniskunst der Griechen und Römer, tabla 197), naš se komad mora svakako ranije datirati.

Drugi indicij, koji nam nalaže rano datiranje, je oblik kose. Ovako bujna, jednostavno češljana kosa nalazi se na glavama portreta iz prve polovice I. stoljeća po Kr.,³ a vjerojatno se time nastavlja tradicija još iz republikanskoga doba.⁴ Još kod

¹ Sr. Bieńkowski, *Historja kształtów biustu starożytnego* tabla I 5—7; idem u *Revue archéologique* 1895 II str. 294, n. 6—7. Hekler, *Österr. Jahreshefte* XXXI/XXII sl. 63 I i str. 187.

² Sr. Sitte, *Porträtemblem a. Wels*, *Österr. Jahreshefte* XIV str. 128 i 129; lista sličnih spomenika, koju daje Dilthey u *Bonner Jahrbücher* LIII str. 3 i sl. nažalost nije mi bila pri ruci.

³ Citiram samo nekoliko primjera, žaleći da nisam mogao upotrebiti velike zbirke Arndt-Bruck-

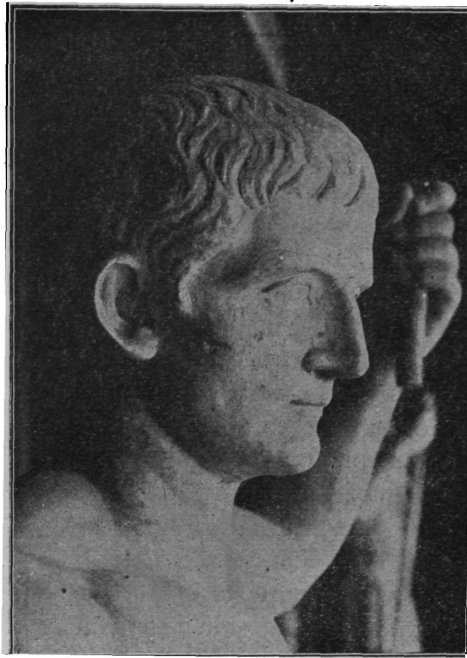
mann, *Griechische und römische Porträts* niti Arndt-Amelung, *Einzelstudien antiker Skulpturen*. Hekler, *Bildniskunst* 185—187, 189 a; Ny Carlsberg Glyptotek, *Antike Kunstvaerker I T. XXXVIII* n. 596, T. LI n. 628, 629, 633; Bernoulli, *Röm. Ikonographie II/1 T. IX. XII.*

⁴ Sr. Hekler, *Österr. Jahreshefte* XXI/XXII str. 185.

cara Trajana se obnavlja ova trijezna frizura, koja svršetkom III. stoljeća opet postaje obična i u Konstantinovo doba regbi čak i zvanična.

Koga predstavlja naše poprsje? Je li nam se u ovom, osobito obzirom na materijal, dosta rijetkom reprezentantu rimske portretne umjetnosti sačuvalo lice poznate nam historijske osobe ili moramo, odrekavši se zadovoljstva njene ikonografske identifikacije, uživati samo njenu nutarnju, čisto umjetničku vrijednost?

Po prvoj fotografiji ove biste, koju smo dobili odmah iza njena nalaza, izgledalo nam je, da glava podsjeća na neke portrete mladih princeva iz julijsko-klaudijske porodice i skoro automatski nam se nametnulo ime Germanika.¹ Ovaj prvi utisak ostao je također iza kako smo imali prigode da ispitujemo sam original upoređujući ga s reprodukcijama — koliko ih je bilo za nas na dohvat — srodnih kipova, portreta na novcima i na drugim umjetninama, kao na pr. na gemama. Nažalost šva ova sredstva malo nam pomažu. Novci na pr. Germanika ili Druza mlađega su ponajviše kovani tek iza smrti ovih princeva i pružaju nam njihovu sliku u stanovito doba života; nipošto ne možemo iz novčanih portreta razabrati, kako je izgledala dotična ličnost u mlađim ili starijim godinama. Po ikonografiji na novcima nije se do sada moglo ustanoviti sa sigurnošću, koji portret u prilično velikom broju mramornih glava pripada Druzu ocu, Druzu mlađemu i Germaniku. Ima tu i jedna nutarnja poteškoća: buduć da se radi o portretima u užoj obitelji dvojice braće, naime porodice cara Tiberija i Druza starijega, obiteljska zajednička fiziognomija je takva, da treba veoma markantnih individualnih poteza, e da se može pojedinac identificirati. Izgleda da smo samo kod portreta mladoga Nerona u stanju da ih neosporno prepoznamo — ali Nero pripada samo po majci Klaudijskoj obitelji — inače ostao je za veći dio portreta julijsko-klaudijske porodice naziv „nepoznata Klaudijevca“.

Sl. 6.

Profil naše bronsane glave čini nam se srodan onome Druza mlađega na novcu Imhoof-Blumer, *Porträtköpfe auf römischen Münzen* I 12, Bernoulli, *Röm. Ikonographie* II/1 T. XXXIII, 2 = Stückelberg, *die Bildnisse der röm. Kaiser* Taf. 8 (gdje je slika povećana), i liku Germanika na novcima drugoga izdanja (pod Klaudijem), Bernoulli, XXXIII, 16. Ako uporedimo našu glavu s onom lijepoga kipa iz Veja u Lateranu (Bernoulli T. IX), naći ćemo dosta srodnih obilježja, krupnijih kao kosa, odstojeće uho, prividno nisko čelo, i finijih kao dijelovi oko nosa i ustiju, obratka, čak i mala jamica na njem. Ali nismo u stanju da istovjetimo kip, za koji je predloženo ime Germanika i Druza mlađega. Isto važi za statu u Gabija u Louvru (Bernoulli T. X.) i za onu iz Pompejâ u Napulju (Bernoulli

der römisch-germanischen Kommission 1923/24 na str. 208.

¹ Kao takvu publicirao je glavu u par redaka W. Schmid u svojem izvješću u XV. Bericht

der römisch-germanischen Kommission 1923/24 na str. 208.

T. VIII). Neka srodnost postoji također između biste u kapitolinskom Muzeju (Bernoulli T. XII) i naše glave. Dojam četverougona obrisa lica, koji dobivamo kada posmatramo našu bronsu strogo *en face*, obnavlja nam se kod mramorne glave u gliptoteci Ny Carlsberg (l. c. Tabla LI. n. 633 = Hekler, Bildniskunst T. 186), koja se nazivlje imenom Druza mlađega. U profilu pak naša glava mnogo nalikuje — kako sam se lično osvjedočio god. 1923. — na mramornu glavu, koja je u Louvru u *salle des saisons* (no. 1027 du Catalogue sommaire) nametnuta kipu Diadumena (sl. 6).¹ Za ovu glavu u Parizu predloženo je odavna ime Germanika.

Da zaključimo: naša glava ima dovoljno značajnih svojina da ju uvrstimo među portrete mladih princeva carske obitelji u prvoj polovici I. stoljeća po Kristu; štaviše broj portreta, koji dolaze u obzir, može se velikom vjerojatnošću ograničiti na samo dva, na Germanika, sina Druza starijega, i na njegova bratučeda Druza mlađega, sina cara Tiberija. Današnjim ikonografskim sredstvima nemožemo se opredijeliti apsolutnom sigurnošću ni za jednoga ni za drugoga. Samo novi koji sretan nalaz može da riješi i ovo pitanje.

Preostaje nam samo još, da se propitamo o svrsi, kojoj je mogla služiti naša glava. Isključena je njena uporaba u centru koje velike patere (kako je na pr. bila uokvirena lijepa bista iz ranog drugog stoljeća po Kristu nađena u Welsu)² ili kao *imago clipeata*. Mogla je biti namijenjena kojem larariumu, ali ne bismo isključili mogućnost da je bila sastavni dio na vojničkom signumu, možda pretorijanaca.³ Osobito onaj jaki, sada odlomljeni držak ispod biste savjetuje nam, da vodimo računa i ob ovoj hipotezi. U ovom slučaju — kada je naime prvobitno bila pričvršćena na visokom koplju — dobro bi se razumijelo, zašto je glava u kutu s prsima prilično jako nagnuta prema gledaocu. Ovakova uporaba naše biste još bolje bi pristala, ako se doista radi — kako smo predložili — o Germaniku ili Druzu mlađemu. Jedan i drugi bili su u našim krajevima zaposleni u važnim vojničkim misijama s najvišim od cara im povjerenim komandom, Germanik⁴ u panonsko-dalmatinskom ustanku god. 6.—9. po Kr., Druzo mlađi u godini 14. po Kr., iza smrti Augustove, kada ga je otac Tiberije poslao, da izmiri bunu triju panonskih legija u Nauportusu.

Možda smo odveć daleko išli s ovim našim, nešto smionim kombinacijama! Budimo za sada zadovoljni interpretacijom, koju smo gore predložili i koja nam se čini opravdanom, i radujmo se ne baš običnom umjetninom, kojom nas je naša zemlja obdarila.

SPLIT

MIHOVIL ABRAMIĆ

¹ Glava je nažalost restaurirana na nosu i obratku Sr. Bernoulli l. c. str. 174 n. 23 str. 240 n. 7. Fotografiju mi je poklonio konservator gosp. Etienne Michon, kojemu i ovim izrazujem najveću zahvalnost.

² Sr. Sitte Österr. Jahreshfte XIV slika na str. 129.

³ Sr. Domaszewski A. von, Die Fahnen im römischen Heere (= V. Abhandlung des archaeol.-epigr. Seminars in Wien) sl. 5, 20,

57—78 i t. d., Sr. VII. Bericht der römisch-germanischen Kommission str. 188.

⁴ Vojničko pravo na portret, *ius imaginis*, imali su obično samo vladajući cesari. Tiberius dobio je ovo pravo istodobno s adoptacijom. Vjerojatno je imao također Germanik ovo pravo, kada su ga pratile na vojne ekspedicije kohorte pretorijanske. Sr. Domaszewski l. c., Tac. Ann 2, 16.

T II

BRONSANA GLAVA.

NADJ. POD RIFNIKOM KOD SV. JURJA NA J. Ž. (KOTAR CELJE.)

T. III

BRONSANA GLAVA

NADJ POD RIFNIKOM KOD SV. JURJA NA J. Ž. (KOTAR. CELJE)